

Oliwia Jagodzińska

oj108720@student.sgh.waw.pl

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Case study:

Analiza działań lobbingowych WWF na rzecz Niebieskiej Gospodarki

Wstęp

Morze Bałtyckie jest jednym z najbardziej zagrożonych ekosystemów morskich na świecie. Ze względu na swoją specyficzną budowę jest szczególnie wrażliwe na ingerencję ze strony człowieka. Jest morzem płytkim, nisko zasolonym (mało korzystne dla morskiej fauny i flory) i zamkniętym z wąskimi cieśninami duńskimi łączącymi akwen z Oceanem Atlantyckim przez Morze Północne. Powodują to utrudnioną wymianę wód. Wszystkie zanieczyszczenia gromadzą się w wodach Morza Bałtyckiego i utrudniona jest ich filtracja oraz obniżenie poziomu zanieczyszczeń przez przepływ wód pomiędzy morzem a oceanem. Całkowita wymiana wód w środkowym Bałtyku trwa od 25 do 30 lat¹. Co więcej Morze Bałtyckie łączy linią brzegową aż 9 krajów, a ilość wysp również tych mniejszych przekracza 6500². Z tego względu występuje silna presja antropogeniczna oraz napływ zanieczyszczeń.

WWF prężnie działa w zakresie ochrony środowiska, a w samej misji organizacji jest budowanie przyszłości w której ludzkość żyje w zgodzie z naturą. Ich działalność koncentruje się również na tzw. Niebieskiej Gospodarcie, tj. zbiór zasad dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej człowieka bez destrukcyjnych skutków dla środowiska naturalnego. WWF Polska koncertuje się na regionie Bałtyku. W niniejszej analizie zostanie omówiona kampania lobbingowa prowadzona przez WWF w celu nowelizacji przejętej w 2007 roku (oraz zaktualizowanej 2013 i 2021 roku) Konwencji helsińskiej o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego HELCOM oraz realizacja jej założeń. Analiza obejmie działania WWF od 2015 roku po zaktualizowaniu planu działań HELCOM. Kampania odniosła częściowy sukces- wpłynęła na zmiany w planie działań oraz postęp w ich realizacji, jednak cele nie dostały całkowicie zrealizowane do dnia dzisiejszego.

¹ <https://naturalniebaaltyckie.pl/pl/edukacja/co-warto-wiedziec-o-baltyku>

² <http://www.ksiegarniagdansk.pl/morze-wysp>

Cele kampanii lobbingowej i kontekst

Kampania lobbingowa WWF trwała kilka lat oraz obejmowała szereg działań w różnych dziedzinach ochrony środowiska morskiego. Jej celem było przede wszystkim uściślenie zobowiązań i nadanie bardziej ambitnych celów w Bałtyckim Planie Działań, a także wzmocnienie ich terminowej realizacji. Plan działań obejmuje priorytety:

- eutrofizacje
- substancje niebezpieczne,
- ochronę bioróżnorodności,
- działalność morską.

HELCOM realizuje także inne powiązane działania, takie jak,

- przeciwdziałanie zanieczyszczeniom pochodzącym z rolnictwa,
- zapewnienie ekologicznego zrównoważenia bałtyckich łowisk ,
- przeciwdziałanie zanieczyszczeniom pochodzącym ze źródeł lądowych,
- zapewnianie spójnego na poziomie regionalnym procesu planowania przestrzennego obszarów morskich w regionie Morza Bałtyckiego;
- monitorowanie i ocena środowiska morskiego;
- współpraca w zakresie gotowości i reagowania na wypadek zanieczyszczenia;
- ochrona bioróżnorodności Morza Bałtyckiego (czerwony wykaz gatunków i siedlisk, morskie obszary chronione, opracowywanie wskaźników) oraz
- udział we wdrażaniu na poziomie regionalnym przepisów Międzynarodowej Organizacji Morskiej) dotyczących żeglugi.³

Kampania była/jest kierowana przez przedstawicieli organizacji World Wildlife Fund, przy udziale naukowców, innych organizacji pozarządowych oraz lokalnej społeczności wobec przedstawicieli władzy, administracji publicznej, przedsiębiorców, osób reprezentujących sektor rybacki, itp. Jest ona związana z prawem Unii Europejskiej oraz ściśle z prawem poszczególnych krajów nadbałtyckich .

³ <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/helsinki-convention-on-the-protection-of-the-baltic-sea.html>

Charakterystyka interesariuszy/podmiotów prowadzących lobbying

World Wide Fund for Nature powstała w 1961 roku. Jest organizacją ekologiczną, pozarządową o charakterze międzynarodowym. Przewodzi wielu globalnym inicjatywom mających na celu ochrony środowiska naturalnego na całej kuli ziemskiej. W Polsce swoje działania rozpoczęła w latach 90-tych XX wieku. Organizacja przyczyniła się do powstania Biebrzańskiego parku Narodowego w 1993 roku, a z 2000 roku powstało pierwsze biuro w Warszawie. WWF jest organizacją międzynarodową jednak skupia się na działaniach lokalnych w celu ratowania najcenniejszych przyrodniczo miejsc. Misją jest działanie na rzecz przyszłości, gdzie człowiek żyje w harmonii z naturą. W Polsce WWF zajmowało się przede wszystkim zapobieganiem degradacji niektórych rzek, proponowanie bardziej przystępnego i mądrego prawa w zakresie gospodarki leśnej i wycinki drzewostanu, odbudowa populacji rysia nizinnego na Mazurach, co również opierało się na działaniach lobbyingowych

Organizacja we współpracy z globalnymi i lokalnymi partnerami tworzy koalicję na rzecz pomocy rządów w spełnieniu ich zobowiązań klimatycznych. Ta współpraca zaowocowała utworzeniem Alliances for Climate Action (ACA), której zadaniem jest lobbyingowanie w celu ambitnych akcji klimatycznych i przyspieszenia procesu przekształcenia w gospodarki niskoemisyjne.

Jest jedną z najbardziej popularnych fundacji działających na rzecz ochrony zwierząt i środowiska. Jest wspierana przez wolontariuszy oraz celebrytów, takich jak: Metallica (przekazanie środków zebranych podczas koncertów), Leonardo DiCaprio (nagrywanie filmów edukacyjnych na tematy środowiskowe, np. „11th hour”), David Attenborough (działający w wielu produkcjach filmowych i mediach społecznościowych dotyczących ukazania wagi ochrony środowiska i bioróżnorodności).

Jednym z sukcesów fundacji jest wkład w uruchomiony w 2002 roku przez Brazylię program Amazon Region Protected Areas (ARPA), który później stał się największym na świecie projektem ochrony lasów tropikalnych. Inicjatywa ta ustanowiła połączenie zrównoważonego użytkowania i ścisłej ochrony obszarów o łącznej powierzchni ok. 150 milionów akrów w brazylijskiej Amazonii. W celu zapewnienia sukcesu programu prowadzonego przez rząd Brazylii, WWF i jego partnerzy zastosowali innowacyjne podejście do zapewnienia długoterminowej stabilności finansowej obszarów chronionych, z których wiele to parki narodowe. Znana jako ARPA for Life, inicjatywa wystartowała w 2014 roku i stworzyła fundusz o wartości 215 milionów dolarów na tworzenie i efektywne zarządzanie obszarami chronionymi w brazylijskiej Amazonii.

WWF nie zawsze odnosiło sukcesy w swoich działaniach. Jednym z przykładów może być drastyczne zmniejszenie populacji antylop saiga w 2004, żyjących na stepach Azji Środkowej, o aż 97%. W latach 90. Grupy takie jak WWF aktywnie zachęcały do polowania na saigę, promując jej róg, jako alternatywa dla rogu zagrożonego nosorożca. Róg był pozyskiwany przez

kłusowników od samców saigi, ponieważ był później używany w tradycyjnej medycynie chińskiej do leczenia gorączki.⁴

Metody i narzędzia lobbingu

Organizacja WWF w swoich projektach mających na celu poprawę kondycji i ochronę środowiska skupia się na budowaniu współpracy, partnerstwa z administracją publiczną, przedstawicielami władzy. W tym celu stosuje lobbing polityczny, nazywany też rzecznictwem interesów. Są to działania zgodne z prawem, które mają na celu wpłynięcie na organy decyzyjne w państwie, aby uzyskać korzystne decyzje. WWF uważa, że największa siła tkwi w dialogu i zaangażowaniu. Prawdziwość swoich racji popierają często wsparciem ze strony naukowców oraz badaniami naukowymi (lobbing ekspercki). W celu wymiany informacji oraz swobodnej dyskusji pomiędzy interesariuszami oraz stronami zaangażowanymi w ochronę Morza Bałtyckiego powstała platforma - Bałtycki Okrągły Stół. Cykliczne spotkania umożliwiają prowadzenie rozmowy instytucji bezpośrednio zaangażowanych we wdrażanie zobowiązań unijnych i międzynarodowych w zakresie poprawy stanu środowiska Bałtyku oraz ministerstw z innych obszarów i podległych im podmiotów, których decyzje mają wpływ na realizację Ramowej Dyrektywy UE ws. Strategii Morskiej, Bałtyckiego Planu Działań HELCOM oraz Strategii UE dla Regionu Morza Bałtyckiego. Pierwsza konferencja miała miejsce 28 października 2013 roku w Warszawie. Jest to również przykład prowadzenia lobbingu bezpośredniego, poprzez spotkania z politykami/przedstawicielami prawa.

W kampanii stosowany był także lobbing ofensywny. Przedsięwzięcia organizacji miały na celu ograniczenie wpływów postanowień ustalonych w Bałtyckim Planie Działania mogących negatywnie wpłynąć na „interesy środowiska naturalnego” oraz podtrzymać i wspomagać zobowiązania mające pozytywny wpływ na jego interesy.

WWF prowadzi lobbing jawny, informując o działalności wszystkich podmiotów usiłujących wpłynąć na proces stanowienia prawa. Organizacja informuje o przebiegu spotkań, m.in. z urzędnikami i politykami (np. Bałtycki Okrągły Stół), o uczestnikach biorących w nich udział oraz o postanowieniach i wnioskach ze spotkania. Ma to na celu ukazanie śladu legislacyjnego w odniesieniu do konkretnych ustaw i projektów.

Fundacja korzystała również z metod lobbingu oddolnego w celu wzbudzenia jak najszerszego zainteresowania i podniesienia świadomości o problemach z jakimi zmagają się ekosystem Morza Bałtyckiego, a także wskazać na konieczność działania. Prowadzono akcję na serwisie społecznościowym Instagram, gdzie użytkownicy publikowali sentymentalne zdjęcia z pobytu nad Bałtykiem i wstawiali #godzinadlabałtyku.

⁴ [Top 10: Conservation successes and failures | New Scientist](#)

Akcja miała na celu również zebranie większej ilości podpisów na petycji w sprawie ochrony ekosystemu Morza Bałtyckiego- przykład lobbingu pośredniego.

Proces stanowienia prawa

W 2007 roku Komisja helsińska (HELCOM) przyjęła The Baltic Sea Action Plan (BSAP)- program ustalonych środków i działań na rzecz osiągnięcia dobrego stanu środowiska morza, prowadzącego docelowo do zdrowego stanu Morza Bałtyckiego. Wizją HELCOM jest „Zdrowe środowisko Morza Bałtyckiego z różnorodnymi komponentami biologicznymi funkcjonującymi w równowadze, skutkujące dobrym stanem ekologicznym i wspierające szeroki zakres zrównoważonych działań gospodarczych i społecznych”. BSAP opierał się na 4 głównych celach: zapewnienia różnorodności biologicznej (naturalne rozmieszczenie, występowanie i jakość siedlisk i zbiorowisk z nimi związanych, funkcjonalne, zdrowe i odporne sieci pokarmowe), eutrofizacji (czyste wody, naturalny poziom zakwitów glonów, naturalne rozmieszczenie i występowanie roślin i zwierząt, naturalne poziomy tlenu w wodzie), zniwelowanie niebezpiecznych substancji i śmieci (stężenia substancji niebezpiecznych są zbliżone do naturalnych, wszystkie owoce morza są bezpieczne do spożycia, minimalne zagrożenie dla ludzi i środowiska spowodowane radioaktywnością, brak szkód dla życia morskiego ze śmieci) oraz uzyskanie zrównoważonego środowiska działalności na morzu (brak lub minimalne zakłócenia różnorodności biologicznej i ekosystemu, działania mające wpływ na siedliska dna morskiego nie zagrażają żywotności populacji i społeczności gatunków, brak lub minimalna szkoda dla organizmów morskich spowodowana hałasem powodowanym przez człowieka). Plan zakładał poprawę stanu środowiska Bałtyku do 2021 roku.

Po 2007 roku (kiedy to kraje nadbałtyckie zadeklarowały wolę wdrożenia założeń planu) zabrakło współpracy między krajami oraz odpowiedniej koordynacji działań. W 2013 roku odbyło się spotkanie ministerialne w Kopenhadze poświęcone podsumowaniu dotychczasowych osiągnięć, padły również kluczowe deklaracje państw co do konkretnych przedsięwzięć. Działania niektórych krajów skończyły się jedynie na deklaracjach. Problemem Polski we wdrożeniu, np. postanowienia o eutrofizacji, był brak współpracy poszczególnych resortów. Ministerstwo Środowiska nie jest w stanie w pojedynkę wpłynąć na ograniczenie eutrofizacji, ze względu na to, iż nie ma narzędzi, aby wprowadzić zmiany w prawie, w części za którą odpowiedzialny jest, np. minister rolnictwa.

W związku z powyższym WWF apelowało o współpracę pomiędzy resortami. Pod koniec października 2013 roku odbył się Bałtycki Okrągły Stół (z inicjatywy WWF) w siedzibie Ministerstwa Środowiska w Warszawie. Współgospodarzem konferencji był Główny Inspektor Ochrony Środowiska, pełniący rolę przedstawiciela naszego kraju w Komisji Helsińskiej oraz Polskiego Dyrektora Morskiego - w ramach unijnej legislacji ochrony środowiska morskiego (Ramowej Dyrektywy ws. Strategii Morskiej).

Uczestnikami spotkania byli: Główny Inspektor Ochrony Środowiska (Andrzej Jagusiewicz), Podsekretarz Stanu Ministerstwa Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej (Dorota Pyć), Komisja Europejska- DG Regio (Jan Mikołaj Dzięciołowski), Zastępca Dyrektora Departamentu Rybołówstwa Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Rita Kameduła-Tomaszewska), Dyrektor Wydziału Środowiska, Urząd Miejski w Gdańsku (Maciej Lorek), Urząd Miejski w Gdańsku- Związek Miast Bałtyckich, Stacja Morska Uniwersytetu Gdańskiego w Helu (Krzysztof Skóra), Dyrektora Departamentu Polityki Europejskiej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych (Ewa Dębska), Uniwersytet Szczeciński (Kazimierz Furmańczyk), Urząd Morski w Gdyni (Andrzej Cieślak), Instytut Oceanologii PAN (Marcin Węśławski), - Regionalny Konserwator Przyrody w Gdańsku (Joanna Jarosik), Dyrektor Działu Ochrony Przyrody WWF Polska (Piotr Nieznański).

Po raz pierwszy udało się zebrać przedstawicieli różnych resortów, instytucji bezpośrednio we wdrażanie zobowiązań unijnych i międzynarodowych odnośnie poprawy stanu środowiska Bałtyku, ale też inne ministerstwa oraz podległe im podmioty i zachęcić ich do wspólnej dyskusji i kooperacji.

Uczestnicy spotkania podczas dyskusji wyrazili chęć udziału w kolejnych cyklicznych spotkaniach Bałtyckiego Okrągłego Stołu oraz opowiedzieli się za potrzebą dążenia do porozumienia i wypracowania wspólnych rozwiązań zarządzania zasobami morza z poszanowaniem jego walorów środowiskowych. Podczas dwóch paneli dyskusyjnych przedstawiciele poszczególnych instytucji przedstawili swoją opinię na temat potrzeb oraz niedociągnięć w dotychczasowej współpracy.

W pierwszej części spotkania zaprezentowane zostały zobowiązania Polski w ramach Bałtyckiego Planu Działań HELCOM, a także możliwości unijnego wsparcia finansowego działań z zakresie ochrony środowiska Bałtyku. W drugim panelu przedstawiono krajowe działania w zakresie planowania przestrzennego na morzu oraz zintegrowanego zarządzania obszarami przybrzeżnymi, działania i inwestycje w strefie brzegowej realizowane przez Urzędy Morskie w Gdyni, Słupsku i Szczecinie, różnice w rozumieniu terminu „ochrony brzegów” przez poszczególne grupy interesariuszy oraz problemy związane z jakością danych naukowych oraz rozbieżności w rozumieniu przedmiotów ochrony.

Do głównych wniosków posiedzenia Okrągłego Stołu należą:

-potrzeba synergii i partnerstwa na poziomie międzynarodowym - brak jest decydentów na poziomie regionalnym, potrzeba promocji Morza Bałtyckiego i Regionu Morza Bałtyckiego na poziomie unijnym i międzynarodowym,

-dążenie do tego, aby Region MB stał się modelowy dla innych regionów (brak jest na poziomie krajowym systemowych rozwiązań dla poprawy wizerunku Polski za granicą,

-należy skuteczniej wdrażać rekomendacje HELCOM, monitoring powinien być jeden dla HELCOM i UE)

- potrzeba edukacji społeczeństwa oraz szerokiej grupy interesariuszy, zwiększanie świadomości w zakresie konsekwencji pewnych zdarzeń/działań,
- zwiększenie dostępności do danych- poprawić system ich udostępniania,
- potrzeba klarownych aktów prawnych oraz klarownego zdefiniowania odpowiedzialności,
- konieczność zaangażowania samorządów lokalnych,
- współpraca w zarządzaniu obszarami przybrzeżnymi powinna się odbywać na wielu płaszczyznach,
- konieczność opracowania zintegrowanego programu zarządzania,
- potrzeba zrozumienia społecznego, że morze jest dobrem wspólnym całego społeczeństwa, żadna jego część nie jest własnością poszczególnych grup interesów,

W 2021 nie wszystkie cele BSAP zostały zrealizowane. Jednym z największych problemów zagrażającym dobrej kondycji Morza Bałtyckiego był brak zrównoważonego rybołówstwa. Konsekwencje tego negatywnie wpływają na ekosystem i powodują kurczenie się poławianych stad ryb.

WWF apelowało o konieczność wprowadzenia zrównoważonego rybołówstwa, które zakłada:

- wielkość połowów powinna być dostosowana do rozmiaru i stanu danej populacji ryby (przypadku wschodniego stada bałtyckiego dorsza oznaczało to całkowity zakaz połowów),
- wprowadzenie wysokiej selektywności połowów, co oznacza zapobieganie wpadaniu do sieci zbyt małych ryb lub ryb innych gatunków,
- zminimalizowanie przypadkowego połowu ssaków i ptaków morskich,
- brakiem negatywnego wpływu na dno morskie (dno morskie nie jest uszkodzane podczas połowów).

Co więcej WWF apelowało o coroczne ustanawianie przez Polskę bałtyckich limitów połowowych, wspólnie z państwami członkowskimi UE, w zgodzie z rekomendacjami naukowymi oraz wymogami Wspólnej Polityki Rybołówstwa, a także zobowiązaniami międzynarodowymi. Fundacja wskazała także potrzebę bardziej rygorystycznej kontroli rybołówstwa, poprzez:

- wprowadzenia zdalnego elektronicznego monitoringu (w tym kamer) na pokładach statków. To sprawdzona w innych regionach świata metoda gwarantująca wysokiej jakości dane na temat połowów oraz przypadkowego połowu (przyłowu),
- wzmocnienia przepisów w sprawie identyfikowalności produktów rybnych i owoców morza. Produkty rybne powinny być identyfikowalne od momentu połowu do momentu sprzedaży,
- objęcia skuteczną kontrolą wszystkich unijnych jednostek połowowych, w tym jednostek przybrzeżnych, poniżej 12 m długości,

- ustanowienia ustandaryzowanych sankcji i środków egzekwowania prawa, aby zapewnić równe zasady między państwami członkowskimi.

Według postanowień Wspólnej Polityki Rybołówstwa nadmierne połowy ryb powinny zostać zakończone do 2020 roku, również na terenie Morza Bałtyckiego. Mimo, iż termin upłynął Unia Europejska nadal nie zwalczyła problemu nadmiernych połowów. W związku z tym WWF Polska wystosowała petycję ws. ochrony ekosystemu Morza Bałtyckiego do Pana Mateusza Morawieckiego Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Petycja zebrała 50 tys. podpisów i została przekazana premierowi 31 maja 2021 roku.

Przebieg debaty publicznej

Istotnym elementem kampanii było podniesienie świadomości o zagrożeniach ekosystemu Bałtyku i działań, które to zagrożenie powodują. Nie tylko politycy, czy urzędnicy powinni być zaangażowani w akcję dotyczącą ochrony środowiska morskiego, lecz całe społeczeństwo. W tym celu zorganizowano akcję na portalu społecznościowym Instagram. Łatwość w rozpowszechnianiu informacji jaką dają media społecznościowe pozwoliła dotrzeć do szerszego grona odbiorców. Akcja polegała na wstawieniu sentymentalnego zdjęcia z pobytu nad Morzem Bałtyckim, a także oznaczeniu fundacji WWF i wstawieniu #godzinadlabałtyku. W publikację zdjęć zaangażowało się wiele celebrytów, a rozpowszechnienie informacji na temat działań WWF w ramach Niebieskiej Gospodarki pozwoliło na zebranie większej ilości głosów na petycji ws. ochrony ekosystemu Morza Bałtyckiego.

Podsumowanie

Morze Bałtyckie jest ekosystemem, który szczególnie narażony jest na negatywne skutki napierania antropogenicznego. Jest akwenem o stosunkowo małej powierzchni z utrudnioną wymianą wód z oceanem, a także łączy linie brzegowe aż 9 krajów, które wytwarzają zanieczyszczenia napływające do wód morza oraz intensywnie korzystają z jego zasobów. W obawie o przyszłość ekosystemu i chęć ratowania jego kondycji w 2007 roku Komisja Helsińska przyjęła szereg zobowiązań, zwanych Bałtyckim Planem Działań. Nie zostały one w zadowalający sposób realizowane przez kraje nadbałtyckie. Niektóre państwa zakończyły swoje działania jedynie na wykazaniu chęci wprowadzenia założeń planu. Z tego względu w 2013 roku odbyło się spotkanie ministerialne w Kopenhadze poświęcone podsumowaniu dotychczasowych osiągnięć. Wtedy też WWF włączyło się w działania na rzecz realizacji postanowień planu a także postarali się wpłynąć na władzę w celu ustanowienia bardziej ambitnych celów oraz kontrolowania ich terminowości. Z inicjatywy WWF Polska odbywały się spotkania Bałtyckiego Okrągłego Stołu. Umożliwiło to dyskusję odpowiednich interesariuszy w celu wprowadzenia odpowiednich działań i współpracy, aby osiągnąć cele Bałtyckiego Planu. Miało to znaczący wpływ na przyspieszenie i odpowiednią kooperację w realizacji zobowiązań. WWF zadbała również o spełnienie zobowiązań przez organy władzy. W tym celu

fundacja zastosowała lobbing pośredni- petycję do Pana Mateusza Morawieckiego Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Ważnym aspektem było podniesienie świadomości na temat problemów z jakimi boryka się środowisko Morza Bałtyckiego i działań podjętych w tej sprawie. Została zorganizowana akcja w mediach społecznościowych, aby dotrzeć do jak największego grona odbiorców. Do tej pory nie udało się osiągnąć wszystkich założeń Bałtyckiego Planu Działań, jednak WWF zobowiązało się do kontynuowania starań w tej sprawie.

BIBLIOGRAFIA

1. https://pl.wikipedia.org/wiki/World_Wide_Fund_for_Nature#WWF_w_Polsce
2. <https://www.wwf.pl/srodowisko/morza-i-oceany/niebieska-gospodarka>
3. <https://mir.gdynia.pl/polski-baltycki-okragly-stol-ds-rybolowstwa/>
4. <https://www.wwf.pl/o-nas/historia>
5. <https://www.wwf.pl/godzina-dla-ziemi-2021>
6. <https://www.wwf.pl/aktualnosci/ostatnia-deska-ratunku-dla-baltyku>
7. Komisja Europejska przyjęła podsumowanie wieloletniego planu dla Morza Bałtyckiego | PortalMorski.pl
8. <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/helsinki-convention-on-the-protection-of-the-baltic-sea.html>
9. <https://helcom.fi/baltic-sea-action-plan/>
10. http://eko.org.pl/index_news.php?dzial=2&kat=19&art=1047
11. <https://www.wwf.pl/aktualnosci/ochrona-baltyku-powstal-plan-ale-co-dalej>
12. <https://chronbaltyk.pl/o-baltyku/co-robi-wwf/>
13. <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/5380/Piechowicz%20-%20Lobbing%20gospodarczy%20w%20procesie%20decyzyjnym%20UE.pdf?sequence=1>
14. <https://www.wwf.pl/sites/default/files/2021-10/Stanowisko%20NGOs%20i%20C5%9Brodowiska%20naukowego%20ws.%20BSA%20HELCOM.pdf>
15. <https://portal.helcom.fi/meetings/STATE%20-%20CONSERVATION%206-2017-412/Related%20Information/Presentation%206%20-%20Baltic%20Sea%20Conservation%20Foundation.pdf>
16. https://www.wwf.pl/sites/default/files/2017-07/Ba%C5%82tycki%20Okr%C4%85g%C5%82y%20St%C3%B3%C5%82%20I%20-%20agenda_0.pdf
17. <https://www.worldwildlife.org/pages/looking-back-10-conservation-wins-from-the-last-10-years>

18. <https://www.naszbaltyk.com/aktualnosci/848-baltycki-okragly-stol>